

06. Meer Eikenprocessierupsen, meer parasieten en predatoren

Luc CRÈVECOEUR, Kennipstraat 37, B-3600 Genk

Na ongeveer een eeuw afwezigheid verscheen de Eikenprocessierups op het einde van de jaren tachtig weer in Limburg. De toename van de rupsen zorgde meteen ook voor meer waarnemingen van parasieten en predatoren. Dit artikel brengt de gevonden soorten in kaart.

De Eikenprocessierups en haar natuurlijke vijanden

De Eikenprocessierups is actueler dan ooit. In dit artikel hebben we het echter niet over de rups zelf, wel over haar natuurlijke vijanden. Ze heeft er meerdere, zoals ook uit het overzicht van Maksymov (1978) blijkt: 3 eiparasitoiden (sluipwespen) en een dertigtal rups- en popparasitoiden (sluipwespen en sluipvliegen), waarvan er 7 soorten in meerdere of mindere mate belangrijk zijn. Richten we de lens op de predatoren, dan zien we 6 insectensoorten die zich voeden met Eikenprocessierupsen en/of -poppen. We brengen de voor Limburg relevante soorten onder de aandacht. Eerst bespreken we de parasieten, meer bepaald de *Pales processionae* en *Carcelia iliaca* als parasietvliegen en de *Pimpla processionae* als sluipwesp. Vervolgens bekijken we de predatoren van naderbij, meer bepaald de wantsen *Troilus luridus* (F.), de *Rhinocoris iracundus* (Pod.) en de *Rhinocoris annulatus* (L.) en de kevers *Dendroxena* (= *Xylodrepa*) *quadrimaculata* (Rupse-naaskever), *Calosoma inquisitor* (L.) (Kleine poppenrover) en de *Calosoma sycophanta* (L.) (Grote poppenrover).

Parasieten

Pales processionae (Figuur 1)

De eerste beschrijving van deze parasietvlieg dateert van 1990. Voordien werd ze verward met de gewone en overal voorkomende *Pales pavida*. De vrouwtjes leggen tot 4 000 eieren op eikenbladeren. Deze vlieg is een endoparasiet. Dit wil zeggen dat ze als ei met het voedsel door de gastheer wordt opgenomen. De soort telt 2 generaties per jaar. Hoe echter een waardspecifieke soort 2 generaties per jaar kan hebben, terwijl de gastheer zelf maar 1 generatie per jaar heeft, is nog een mysterie. Welke gastheer de vlieg in het najaar kiest, is nog niet geweten. De geschatte parasitering in Nederland kan oplopen tot ongeveer 30 % (Zeegers, 1997). In Vlaanderen hebben we deze waarde nog niet kunnen vaststellen. In de uitgekweekte nesten van 2007 vonden we maximaal enkele vliegen per nest. De vliegen waren erg klein, mogelijk door voedseltekort. Ook veel Eikenprocessierupsen waren in 2007 kleiner dan normaal, mogelijk door voedseltekort. Opvallend was wel dat uit de nesten vele gewone vliegen (*Muscidae*) kwamen geslopen. Vlaanderen telt in feite slechts weinig gegevens over de *Pales processionae*. In Houthalen is op 30 april 2001 een exemplaar gevangen in de Vallei van de Mangelbeek en vervolgens waren er in 2007 waarnemingen in de gemeenten Bree, Bocholt en Maaseik en in de provincie Antwerpen.

Carcelia iliaca

Deze vlieg parasiteert de Eikenprocessierups in het derde en het vierde rupsstadium. De rups is dan groot en hinderlijk. Na parasitering

sterft de rups in het popstadium. De made van deze vlieg overwintert in het nest, om in het voorjaar als vlieg tevoorschijn te komen. In mei 2007 zijn er in Bree en Bocholt verschillende exemplaren van de *Carcelia iliaca* gevangen, vaak in gezelschap van de *Pales processionae*. Op het moment dat dit artikel ter perse gaat, tellen verschillende nesten nog maden, mogelijk van de hier besproken soort. De geschatte parasiteringsgraad in Nederland bedraagt 10 % (Zeegers, 1997).

Pimpla processionae

Deze sluipwesp legt haar eitjes in de poppen. De wesp komt ongeveer samen met de vlinder uit het nest. Ze overwintert als imago. De eerste waarneming van deze soort dateert van 2006, in Bree. Verschillende sluipwespen volgden toen de activiteiten van de Eikenprocessierups op de voet van een Zomereik. In 2007 was de soort algemeen aanwezig in de onderzochte gebieden in de gemeenten Bocholt, Bree, Kinrooi en Maaseik. Meer dan eens zag men vrouwtjes spinselnesten binnendringen en poppen doorboren om eitjes te leggen. In de aangrenzende gemeenten was er van de sluipwesp geen spoor. Bij het uitkweken van de nesten doken meermaals andere kleine sluipwespen op: wellicht de *Theronia atalantae*, een hyperparasiet die zich te goed doet aan poppen van *Pimpla*-sluipwespen. Deze determinatie is echter nog niet bevestigd.

Predatoren

Hieronder bespreken we 3 soorten wantsen die verschillende soorten rupsen aanvallen langs zonnige bosranden en houtkanten. De boomsoort blijkt niet zoveel belang te hebben.

Troilus luridus

Deze boomwants is een vrij algemene soort in Vlaanderen. Op klop-

Figuur 1. *Pales processionae*, een parasietvlieg. (Foto: Albert Hermans)

stalen uit de aangetaste eikenbomen troffen we deze soort regelmatig aan.

Rhinocoris iracundus en *Rhinocoris annulatus* zijn grote roofwantsen. Beide soorten zijn voornamelijk warmteminnend. In Limburg zagen we ze voorlopig enkel in Neeroeteren (De Bek) en Riemst.

Ten slotte nog 3 kevers

Dendroxena quadrimaculata (Rupsenaaskever)

De larve van deze opvallende kever voedt zich met rupsen zoals de Eikenprocessierups. De soort is op het terrein onmiskenbaar aanwezig (Figuur 2). We klopten de kever verschillende malen uit bomen waar ook Eikenprocessierupsen paradeerden. Later op het jaar zat de kever vaak in de zakvormige spinsels van de Eikenprocessierups. In België is de verspreiding gepubliceerd in Leclercq (1976), met veel informatie van vóór 1950, aangevuld met recente waarnemingen (Figuur 3). Voor Limburg is de Vallei van de Ziepbeek relevant, met gegevens uit 1984. Sinds 1999 is de soort regelmatig gevonden in Lim-

burg, zij het enkel in de Kempen (Bilzen, Dilsen- Stokkem, Hechtel-Eksel, Kinrooi, Maaseik, Meeuwen-Gruitrode) (Figuur 4).

Calosoma inquisitor (Kleine poppenrover)

Dit is een dagactieve loopkever die op de bodem voorkomt, maar ook in bomen klimt. De levensduur bedraagt 2 tot 3 jaar. De adulten jagen in boomkruinen en struiken op rupsen. In het voorjaar van 2007 is in Kinrooi een exemplaar waargenomen dat kleine Eikenprocessierupsen aan het verorberen was. De Kleine poppenrover is in Vlaanderen een zeldzame soort, met slechts enkele recente waarnemingen uit Neeroeteren (Jagersborg), Voeren (Teuvenbos), Geraardsbergen (Raspaillebos) en Leuven (Meerdaalwoud).

Calosoma sycophanta (Grote poppenrover)

De Grote poppenrover kan, als hij voldoende aanwezig is, de populatie van de Eikenprocessierups met 92 % decimeren (Maksymov, 1978). Elk keverpaar consumeert 200 rupsen per seizoen. Elke larve eet tot 40 rupsen en 13 poppen per seizoen. De vrouwtjes leggen verschillende malen per jaar zo'n 100 eitjes, afhankelijk van het voedsel-

Figuur 2. *Dendroxena quadrimaculata* (Rupsenaaskever). (Foto: Frank Köhler)

aanbod. Deze kever was tot in de jaren vijftig een vaak geziene gast in onze contreien. De laatste waarneming in België dateert van 1966. Bij een lichtvangst door Maarten Jacobs in het Stamprooierbroek (Kinrooi) werd in 2006 een mannetje van de Grote poppenrover aangelokt. In 2007 waren er geen meldingen. De soort verblijft meestal in boomkruinen, maar is bij hogere dichtheid in het buitenland ook op de grond opgemerkt.

Besluit

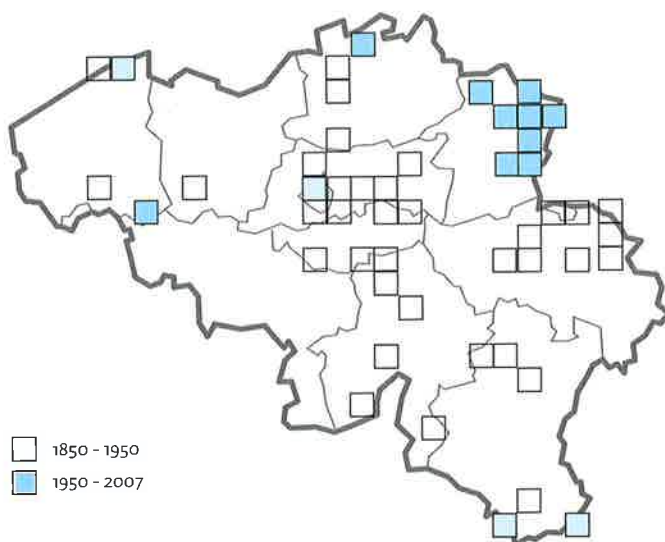
Sinds de terugkeer van de Eikenprocessierups is er een duidelijke toename in de waarneming van parasieten en predatoren. De literatuur toont aan dat deze dieren voor een belangrijke reductie van het aantal Eikenprocessierupsen kunnen zorgen. De Grote poppenrover zou in dit verhaal een hoofdrol kunnen spelen. Gericht onderzoek levert mogelijk nieuwe gegevens op voor de verspreiding van de Grote poppenrover en voor zijn overlevingskans in eikenprocessierupsengebied. Aangepast beheer van bosranden en houtkanten is wellicht een gunstige zet voor de populatie Grote poppenrovers. Deze soort kan dan 'in ruil' zorgen voor een stabilisatie van de populatie Eikenprocessierupsen.

Dankwoord

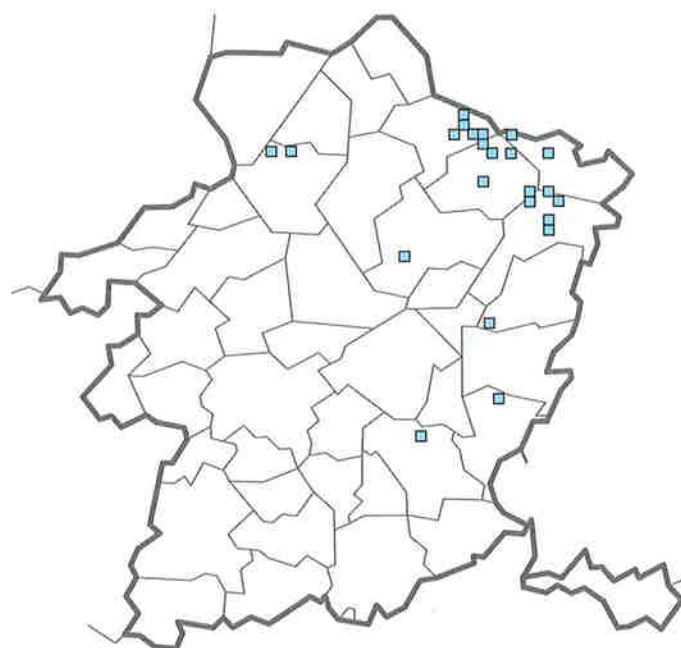
Onze dank gaat uit naar de vele personen op het terrein, onder wie Wilfried Martens, Gui Winters, Maarten Jacobs en de leden van de LIKONA-Werkgroep Ongewervelden: de resultaten zijn er dankzij hun opmerkzaamheid. Een speciaal woordje van dank gaat uit naar Guy Van de Weyer, voor de determinatie van enkele vliegen.

Referenties

- DESENDER, K., D. MAES, J.P. MAELFAI & M. VAN KERKVOORDE, 1995. Een gedocumenteerde Rode Lijst van de zandloopkevers en loopkevers van Vlaanderen. Instituut voor Natuurbehoud, Hasselt.
- FRANSEN, J., H. STIGTER, C.A. DRIJVER, I. KOOMEN, L.G. MORAAL, J.H. SPIJKER, 2006. Literatuurstudie en voorstudie veldonderzoek Eikenprocessierups: monitoring, bestrijdingsstrategieën en neven-effecten. Wageningen: Plantenziektenkundige Dienst, p. 82.
- LECLERCQ, J. & C. VERSTRAETEN, 1976. Atlas provisoire des insectes de Belgique. Cartes 801-1000, Gembloux, 52p.
- MAKSYMOV, I.K., 1978. *Thaumetopoea processionea* L. Eichenprozessionsspinner. Die Forstschädlinge Europas. W. Schwenke, Hamburg, Paul Parey 3: 398-404.
- TURIN, H., 2000. De Nederlandse Loopkevers, verspreiding en oecologie (Coleoptera: Carabidae). Nederlandse Fauna 3, Nationaal Natuurhistorisch Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & EIS-Nederland, 666p.
- ZEEGERS, Th., 1997. Sluipvliegen (Diptera: Tachinidae) van de Nederlandse eikenprocessierupsen. Entomologische Berichten 57 (5): 73-78.
- ZWAKHALS, C.J., 2005. *Pimpla processioneae* and *P. rufipes*, specialist versus generalist (Hymenoptera Ichneumonidae, Pimplinae). Entomologische Berichten, jrg. 65 nr. 1 (14-16).

Figuur 3. Verspreiding van *Dendroxena quadrimaculata* (Rupsenaaskever) in België.

Figuur 4. Verspreiding van *Dendroxena quadrimaculata* in Limburg na 1999.